

Cizre’de Geleneksel Üretim Yapan Marangozlar

Carpenters engaged in the production of traditional artifacts in Cizre

Canser Kardaş*

Özet:

Bu çalışmada Cizre’de bulunan marangozların üretim teknikleri, kullanılan araçlar ve üretilen ürünler ele alınmaktadır. Üretilen bazı ürünler geleneklerin uygulanmasında yer edinmiş bu sayede bir kısım marangoz ayakta kalabilmiştir.

Anahtar Kelimeler: El Sanatları, Marangozluk, Cizre.

Abstract:

This article explains the techniques of production, the tools employed and the products produced in carpentry in Cizre. Some of the items produced by carpenters in Cizre are traditional goods, and as tradition continues these items continue to be produced. It is thanks to such traditional carpentry items that some carpenters have managed to survive and continue the trade.

Key words: Handcrafts, Carpentry, Cizre.

Giriş

İnsanlar ihtiyaçlarını karşılamak üzere ilkel dönemlerden başlayarak basit araç-gereçler yaparak sürekli bir ilerleme sağlamıştır. İnsanların ihtiyaçları doğrultusunda araç-gereç üretiminin ilerlemesi sonucunda meslekler oluşmuştur. Teknolojinin ilerlemesi ve sanayileşme sonucunda seri üretime geçilmiştir. Sanayileşme sonucunda geleneksel yöntemlerle üretim yapan küçük sanatkârlar / zanaatkârlar zarar etmeye başlar ve zamanla küçük işyerleri kapanmıştır.

Cizre ilçesinin ticaret yolları üzerinde bulunması ve stratejik bir öneme sahip olması nedeniyle tarih boyunca birçok kültüre beşiklik etmiştir. Bu da şehrin derin bir kültüre sahip olmasını sağlamıştır. Şehrin yönetimde merkezi olma özelliğinden dolayı çevredeki diğer

* Canser Kardaş, Okutman, Şırnak Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, Şırnak.
kardascanser@gmail.com

şehirler göre ticarete ve üretimde daha şanslı hale gelmiştir. Şehirdeki ticari hayat ve üretim geleneksel el sanatlarına yansımış ve geleneksel el sanatları üretimini etkilemiştir. Marangozluk, kumaş dokumacılığı (şal şapık),¹ şaraplık, yazmacılık, kuyumculuk, halı-kilim, sepetçilik (zembil), bakırcılık, semercilik, demircilik, örmecilik, oyacılık, vb. daha sayabileceğimiz birçok geleneksel el sanatı bulunmaktadır. Ancak tüm el sanatlarında usta sayısında sürekli olarak bir azalma söz konusu bazı el sanatlarında ise son ustalar yaşamakta ve onlarla beraber el sanatları da yok olmaktadır.

Cizre'nin çevresinde çok fazla ormanlık bulunmamasına rağmen marangozluk mesleği ileri bir düzeye ulaşmıştır. Fabrikasyon ürünlerinin çoğalmasına rağmen geleneklerin de etkisiyle marangozluk mesleği ayakta kalmış ve az sayıda da olsa varlığını devam ettirmektedir. Günümüzde Cizre'de geleneksel yöntemlerle üretime devam eden marangozlar şehirde "neccâr" olarak adlandırılmaktadır. Yaptığımız araştırmalar neticesinde 1980'lerde cizre'de 30 civarında Neccâr bulunmakta iken günümüzde 6 neccâra kadar inmiştir. Neccârlığın azalmasının en önemli sebebi teknolojinin ilerlemesi sonucunda neccârlığı bırakıp mobilya üreticiliğine geçmedir. Diğer önemli bir sebebi ise neccârlıkta artık çırak yetiştirilemeyişidir. Neccârlık yapanların büyük bir kısmı aile mesleği olarak devam ettirmekte; ancak mesleği devam ettirmek için aile bireylerinden gönüllü bulunmayışi mesleği zora sokmaktadır. Bundan dolayı meslek yok olma aşamasına girmiştir.

Hammadde Temini ve Ürün Yapım Aşamaları

Cizre'de bulunan marangozların nerdeyse tamamı hammaddelerini çevre köy ve kasabalarda temin etmektedirler. Kullanılan ağaç türleri ise özellikle yörede bolca bulunan kavak başta olmak üzere söğüt, dut ve çam ağaçlarıdır. Hammaddenin çevreden temin ediliyor olması maliyeti düşürmektedir. Tüm ürünlerde ağırlıklı olarak söğüt ve kavak kullanılmaktadır. Üretilen ürünün içinde yuvalanması gereken yerler ise söğüt ağacından yapılmaktadır. Bunun sebebi ise kavak ve dut ağacının fazla esnek olmayışı çam ağacının da maliyetinin yüksek oluşudur.

Cizre'de geleneksel yöntemlerle üretim yapan neccarlar hiçbir şekilde hazır tahta veya fabrikasyon ürünleri kullanmazlar. Hangi ürün üretilcekse önce ağaç seçilir. Üretilen

¹ Şal-şapık yörede giyilen bir elbise adıdır. Hammaddesi keçi kılıdır.

ürünün büyüklüğüne göre ağaç tahtalara ayrılır. Daire biçimi verilecek bir ürün olursa mutlaka kalıptan geçirilir.

Marangozlukta Kullanılan Araç Gereçler

Marangozlukta kullanılan araç gereçler genel olarak tüm mobilyacı ve ağaç oymacıları gibi hammaddesi ağaca dayanan mesleklerde benzer araç gereçler kullanılmaktadır. Cizre'deki marangozların kullandığı belli başlı araç-gereçler şu şekilde sıralanabilir.

Kalp: Özellikle eğim verilmek istenen tahta parçalarının yerleştirildiği alettir. Bu alet marangozların kendileri tarafından geliştirilen bir parçadır. (Fotoğraf 1) Özellikle beşiklerin yapımında kullanılan ana parçalardan biridir. Kalıptan geçirilen tahtalar en az 3 gün küçük kalıpta bekletilir.

İşkence aletleri: Yapılacak eşyanın sabit durması veya yerine sağlam bir şekilde kalması için kullanılan metal aletlerdir. Bunların çeşitli boyları vardır.

Tezgâh: Ürünler tezgâhta ölçülür, biçilir ve üretilir. Her marangoz mutlaka tezgâhını boyuna göre ayarlamak zorundadır. Tezgâhın marangozun boyuna göre orantılı olması onun daha rahat çalışmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla standart bir yüksekliği yoktur.

Testere Çeşitleri: Klasik testerelelerin yanında şerit testere ve daire testereleler kullanılır.

Keser ve Çekiç Çeşitleri: Keser, çeşitli boylarda çekiçleler kullanılmaktadır. Özellikle ince işlelele geçilmeden önce kaba şekillendirmelerde keser sık olarak kullanılmaktadır.

Rende, Planya ve Freze Makineleri: Rende hemen hemen tüm marangozlelarda bulunmasına rağmen planya ve freze makineleri her marangozda bulunmaz.

Ölçü aletleri: Genel olarak ölçü aletleri kendi göz kararlarıdır ancak yinede metre, su terazisi ve kumpas da kullanılmaktadır.

Diğer Malzemeler: Çeşitli el aletlelerinin yanında boya, vernik, tutkal, vida, çivi ve benzeri malzemeler kullanılır.

Üretilen Ürünlele

El sanatı ürünü üretildiği yörelele özelliğini taşıdığı sürece hammaddesi, deseni, üretim tekniği ile orijinal ve değerlidir. El sanatının üretildiği yörelele özelliğini kaybettiği zaman

ürünün orijinalliği ve değeri de kaybolmaktadır.² Bu açıdan bakıldığında özellikle beşik (mehdik), anakucağı (deydik), yürüteç (acelok)³ kullanımları, yapılışı ve adlandırılmaları bakımından Cizre'ye özgü olduğu ve orijinallik arz ettikleri görülmektedir.

Beşik: Cizre'deki neccârların en çok ürettikleri üründür. Cizre'de mehdik denilmektedir. Üç çeşit beşik üretilmektedir. Bir çeşidi bebekler için üretilirken (Fotoğraf 1) diğer iki beşik (Fotoğraf 2) çeşidi ise oyuncak olarak kullanılmak üzere üretilmektedir. Genel olarak boyanmazlar ancak talep doğrultusunda boyananlar da vardır. En çok talep gören üründür. Dođan ilk bebek için kız annesi tarafından hazırlanan bebek çeyizinin en önemli parçasıdır. Cizre'de bu gelenek sayesinde marangozluk ayakta durmaktadır demek abartı olmayacaktır. Turistik bölgelere de üretilen küçük beşikler gönderilmektedir.

Ana Kucağı: Cizre'de deydik olarak adlandırılmaktadır. Ana kucağı (fotoğraf 4) beşik alan kişi mutlaka deydik de almaktadır. Açılıp kapanabilen ve kaldırılması kolay bir araçtır. Bu ürünü Cizre dışında başka bir yerde bulmak mümkün değildir. Bebek çeyizinin içinde yer alan ürünlerden biridir.

Yürüteç: Cizre'de üretilen ürünlerden Cizre'ye özgü olanlardan biridir. Cizre'de buna *acelok* denilmektedir. Bebeklere altıncı ayından itibaren kullanılır. Ahşaptan üç tekerlek üzerinde iki kol ile tutacak şekilde üretilir. Bebeklerin erken yürümesini sağlayan bir araçtır. Yürüteçte çivi kullanılmamakta tahtalar mümkün olduğunca birbirlerine geçirilerek sağlamlaştırılmaya çalışılmaktadır.

Taht: Cizre'de yaz mevsiminin çok sıcak ve uzun olmasından dolayı insanlar damlarda yatar. Damlarda düşmelerin önüne geçmek ve mahremiyetin korunması için üretilmektedir. Büyüklüğü talebe göre değişmektedir. Ancak çok katlı binaların çoğalması taht kullanımını azaltmış ve ürün sadece kırsal kesime hitap eden bir ürün haline gelmiştir.

Merdane ve Oklava: Bu iki ürün de marangozlar tarafından üretilir. Bilindiđi üzere yufka açmak ve sac ekmeği yapmak için kullanılmaktadır.

Rahle: El işçiliği fazla olmamakla beraber rahle de fazla üretilen ürünler arasındadır.

² Taciser Onuk, H. Feriha Akpıanar, H. Serpil Ortaç, "El sanatlarında Değişim", *Halk Kültüründe Değişim Uluslar Arası Sempozyumu Bildirileri*, s. 384

³ Cizre'de marangozların ürettikleri ürünlerden; beşik = mehdik, yürüteç = acelok, anakucağı = deydik olarak adlandırılmaktadır.

Tokmak: Özellikle dut ağacından yapılanı tercih edilmektedir. Çevrede küçükbaş hayvancılığın fazla olmasından dolayı yün yıkamak için hemen hemen herkesin edindiği bir üründür.

Kumbara: Marangozların ayakta kalmak için normal ürettikleri ürünlere sonradan ekledikleri bir üründür. Talebe göre çeşitli boylarda yapılmaktadır.

Sofra Tahtası-Yufka Açma Tahtası: Marangozların ürettikleri ürünler arasında bulunmaktadır. Ancak diğer ürünler kadar rağbet görmemektedirler.

Sonuç

Ağacın işlenmesi ve temin edilmesi madenlere göre daha kolay olduğundan tarihin her döneminde en çok yararlanılan ürünlerin başında gelmesini sağlamış ve marangozluk mesleğini canlı tutmuştur.

Cizre'deki marangozlar ürünlerini başta Cizre, Silopi, Nusaybin, Şırnak ve İdil gibi çevre şehirlerin pazarlarında tüketirler. Son zamanlarda turizmin yoğun olduğu yörelerden de çeşitli siparişler almakta ve onların mesleğini devam ettirmelerini sağlamaktadır.

Cizre'de marangozluk mesleğini devam ettiren ustalardan Sait Durgun'un (şekil 12) ailesi dört kuşaktır bu işi yapmaktadır. Kendisi de yaklaşık 40 yıldır bu işle iştigal etmektedir. Neccar Adil ise yaklaşık 60 yıldır neccarlık yapmakta ve kendisi de 3 kuşaktır bu işi yaptığını belirtmektedir. Torununu kendi mesleğini devam ettirmesi için yetiştirmiştir. Neccar Abdullah ise 56 yıldır bu mesleği devam ettirdiğini belirtmekte, ancak ondan sonra bu işi yapacak bir aile bireyi yetiştirmemiştir. Görüştüğümüz 3 neccar da mesleği dedelerinin zamanında şehirde bulunan Gayrimüslimlerden öğrendiklerini belirtmişlerdir.

Sanatın canlı tutulması hem mesleğin korunması açısından hem de üretilen ürünlere bakıldığında kültür tarihimiz açısından önem taşıdığı görülecektir.

Marangozluk gibi el sanatlarının bölge ekonomisine, dolayısıyla da ülke ekonomisine katkı sağlayabilmesi için el sanatlarının kültürel miras kapsamına alınarak, bu mesleklerle iştigal edenler Kültür ve Turizm Bakanlığı, yerel yönetimler ve meslek kuruluşları tarafından ekonomik anlamda desteklenmelidir. Yine yaşlı kuşaklar aramızdan ayrılmadan çeşitli projeler kapsamında ürünler yeniden üretilmeli ve bu çerçevede kültürel envanter çıkarılmalıdır.

Kaynaklar

Onuk, Taciser, H. Feriha Akpınar, H. Serpil Ortaç, “El Sanatlarında Değişim”, *Halk Kültüründe Değişim Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Motif Vakfı Yayınları, İstanbul 2005.

Sözlü Kaynaklar

Neccar H. Sait, Marangoz, okuma yazma var, yaş 56, doğum yeri Cizre.

Adil Usta, Marangoz, okuma yazma yok, yaş70, doğum yeri Cizre.

Neccar Abdullah, Marangoz, okuma yazma yok, yaş 68, doğum yeri Cizre.

Şekil 1: Beşik kalıbı

Şekil 2: Beşik uçlarının bekletildiği kalıp

Şekil 5: Cizreli marangozların ürettiği üç çeşit beşik (mehdik)

Şekil 3: Büyük boy beşik

Şekil 4: Orta boy beşik (oyuncak)

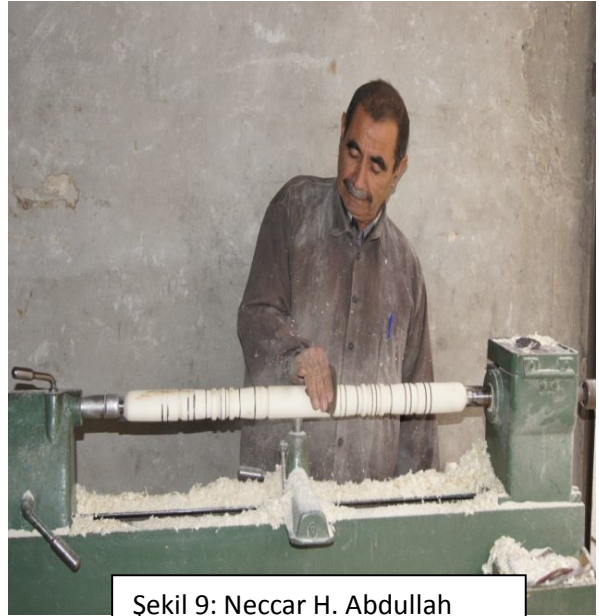
Şekil 6: Ana kucağı (deydik)

Şekil 7: Yürüteç (acelok)

Şekil 8: Neccar Sait

Şekil 9: Neccar H. Abdullah